

Łukasz Ambroziak

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

e-mail: la28204@sgh.waw.pl

ZNACZENIE USŁUG W GLOBALNYCH ŁAŃCUCHACH WARTOŚCI KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ*

ROLE OF SERVICES IN GLOBAL VALUE CHAINS OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

DOI: 10.15611/pn.2018.523.01

JEL Classification: F14, D57

Streszczenie: W artykule dokonano oceny znaczenia usług w globalnych łańcuchach wartości dziesięciu krajów Europy Środkowej i Wschodniej (tj. Bułgarii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier – EŚW) w latach 2000-2014. W tym celu wyznaczono macierz przepływów wartości dodanej w gospodarce światowej. Do obliczeń wykorzystano światowe tablice przepływów międzygałęziowych pochodzące z bazy WIOD Release 2016. Z przeprowadzonego badania wynikało, że w eksporcie krajów najbardziej zaangażowanych w globalnych łańcuchach wartości, tj. Czech, Słowacji, Słowenii i Węgier, wysoki był udział zagranicznych usług (silne powiązania w tył łańcucha). W pozostałych krajach Europy Środkowej i Wschodniej relatywnie duży był udział krajowych usług, które znalazły się w eksporcie innych krajów (silne powiązania w przód łańcucha wartości).

Słowa kluczowe: globalne łańcuchy wartości, usługi, kraje Europy Środkowej i Wschodniej, powiązania w tył łańcucha, powiązania w przód łańcucha.

Summary: The aim of the paper is to assess an importance of services in global value chains of ten Central and Eastern European Countries (Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Hungary, Lithuania, Latvia, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia – CEECs), in the period of 2000–2014. For this purpose a matrix of value added flows for the world economy was created. The calculations were based on the world input-output tables coming from WIOD Release 2016 database. The research results show that economies which actively participated into global value chains (Czechia, Hungary, Slovakia and Slovenia) noted large shares of

* Artykuł powstał w ramach projektu realizowanego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie nt. „Wartość dodana w handlu zagranicznym nowych państw członkowskich UE oraz ich pozycja w globalnych łańcuchach wartości – analiza z wykorzystaniem światowych tablic przepływów międzygałęziowych” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2014/13/D/HS4/01426.

foreign services in their gross exports (strong backward linkages). The other countries in questions had relatively strong forwards linkages. It means that services originating in these countries were again embodied in exports of other countries.

Keywords: global value chains, services, Central and Eastern European Countries, backward linkages, forward linkages.

1. Wstęp

Zmniejszanie barier taryfowych i pozataryfowych w handlu towarami i usługami, ułatwienia w przepływie kapitału w postaci inwestycji bezpośrednich, malejące koszty transportu będące efektem wdrażania innowacji technologicznych (np. wprowadzenie kontenerów) oraz rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych, a w efekcie wyraźne zmniejszenie kosztów transakcyjnych ułatwiły rozczłonkowanie procesów produkcji na poszczególne jej etapy i ulokowanie ich w różnych krajach [Baldwin 2012]. Obecnie coraz większa część handlu międzynarodowego i bezpośrednich inwestycji zagranicznych realizowana jest w ramach globalnych łańcuchów wartości.

Przez pojęcie łańcucha wartości (*value added chain*) rozumie się wszelkie etapy działalności gospodarczej, które tworzą kolejne sekwencje produkcji danego wyrobu [OECD 2013, s. 16]. Obejmują one fazę przedprodukcyjną (działalność badawczo-rozwojowa, projektowanie), fazę produkcyjną i poprodukcyjną (dystrybucję, logistykę, marketing i usługi posprzedażne – np. serwis i naprawy). Poszczególne zadania są zazwyczaj wykonywane przez różne firmy (filie danej firmy), ulokowane w wielu krajach. Pojęcie globalnych łańcuchów wartości (*Global Value Chains* – GVCs) odnosi się do łańcuchów wartości dodanej, w których poszczególne etapy tworzenia produktu są rozlokowane w wielu krajach.

Od lat 90. XX wieku w globalnych łańcuchach wartości uczestniczą również kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Grodzicki [2014] zauważa jednak, że pomiędzy tymi krajami występowały wyraźne różnice w poziomie zaangażowania w GVCs. Małe kraje, tj. Czechy, Słowacja i Węgry, były w dużo większym stopniu zależne od globalnej podaży i popytu niż Polska [Grodzicki 2014, s. 30]. Olczyk i Kordalska [2017, s. 92] podkreślają, że kraje Europy Centralnej są nawet bardziej zintegrowane z GVCs niż inne kraje unijne, np. Francja czy Niemcy.

Udostępnione na początku drugiej dekady XXI wieku bazy danych zawierające światowe tablice przepływów międzygałęziowych stworzyły nowe możliwości badania handlu międzynarodowego, w tym uczestnictwa krajów w GVCs. Obliczenia dokonane na podstawie tych tablic pozwalają również na oszacowanie rzeczywistej roli usług w handlu międzynarodowym. W przeciwieństwie do tradycyjnych statystyk handlowych (w ujęciu brutto) umożliwiają bowiem oszacowanie wartości usług zawartych w wyrobach przetwórstwa przemysłowego (usługi te według tradycyj-

nych statystyk ujmowane są jako dobra). Ponadto „nowy sposób mierzenia handlu pokazuje także, że usługi są dobrami handlowymi (*tradable*) ze wszystkimi tego konsekwencjami, np. dla rynku pracy, konkurencyjności przedsiębiorstw i gospodarek” [Kuźnar 2014, s. 133].

Celem artykułu jest ocena znaczenia usług w globalnych łańcuchach wartości dziesięciu krajów Europy Środkowej i Wschodniej (tj. Bułgarii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier – ESW) w latach 2000-2014.

Punktem wyjścia jest przedstawienie teoretycznych aspektów związanych z zaangażowaniem usług w GVCs. Następnie przedstawiona będzie metoda badania oraz źródła danych. W dalszej kolejności zaprezentowane zostaną wyniki badania odnoszące się do udziału krajów ESW w GVCs oraz znaczenia usług w tych łańcuchach wartości. Artykuł kończy podsumowanie.

2. Wybrane aspekty znaczenia usług w globalnych łańcuchach wartości

Do niedawna badania dotyczące globalnych łańcuchów wartości były głównie skupione na procesach przetwórstwa przemysłowego, pomijając znaczenie usług. Dopiero od kilku lat więcej uwagi poświęca się usługom, które mają coraz większe znaczenie w GVCs. Usługi pozwalają przede wszystkim połączyć wszystkie etapy produkcji rozproszone w różnych krajach [Mirodout, Cadestin 2017, s. 9]. Aby łańcuchy wartości mogły poprawnie funkcjonować, niezbędne są usługi horyzontalne, tj. wspólne dla różnego rodzaju produktów (np. usługi logistyczne, transportowe, komunikacyjne, finansowe), jak i usługi wertykalne, tj. specyficzne dla danego łańcucha wartości [Nessel 2015, s. 97]. Usługi są zatem swego rodzaju „klejem”, który zapewnia łańcuchom wartości ciągłość funkcjonowania [Low 2013, s. 2].

Oprócz spajania poszczególnych ogniw łańcucha usługi są ważną częścią łańcuchów wartości, stanowiąc niezbędny wkład do takich łańcuchów. Największe znaczenie usługi mają na początku i na końcu łańcucha. Wśród tych pierwszych można wymienić m.in. usługi związane z działalnością badawczo-rozwojową i projektowaniem, a wśród tych drugich – sprzedaż, marketing, reklamę czy usługi posprzedażne. Zgodnie z krzywą uśmiechu to właśnie w początkowej i końcowej fazie łańcucha wartości tworzone jest najwięcej wartości dodanej (rys. 1). Najmniej zaś wartości dodanej powstaje w fazie produkcyjnej [Baldwin 2012]. Możliwość rozczłonkowania procesu produkcji na wiele etapów sprawia, że coraz częściej kraje specjalizują się nie w handlu poszczególnymi dobrami finalnymi, lecz w handlu poszczególnymi zadaniami w ramach GVCs (*trade in tasks*). Dla przykładu kraje o niskich kosztach pracy specjalizują się w produkcji pracochłonnych wyrobów, lokując się w najmniej korzystnym miejscu na krzywej uśmiechu.

Rys. 1. Krzywa uśmiechu jako koncepcja funkcjonowania łańcuchów wartości dodanej

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Baldwin 2012, s. 18].

Firmy wytwarzające dobra coraz częściej sprzedają je razem z usługami, które są niezbędne, aby konsument mógł korzystać z danego produktu. Dla przykładu maszyny są eksportowane łącznie z usługami montażu, konserwacji i naprawy [Miroudot, Cadestin 2017, s. 10]. Obecnie coraz większe znaczenie mają również usługi świadczone wewnątrz firm, które tworzą i rozwijają własne centra badawczo-rozwojowe oraz informatyczne [World Bank 2017, s. 143]. Takie usługi nie są ujmowane w statystykach.

A zatem serwicyzacja przetwórstwa przemysłowego, rozumiana jako rosnące znaczenie usług w produkcji dóbr, może być rozpatrywana w kilku wymiarach: jako rosnący wkład usług do wartości wytwarzanych dóbr, jako rosnące znaczenie usług sprzedawanych łącznie z dobrami oraz jako działalność usługowa realizowana wewnątrz firm. Statystyki handlowe w kategoriach wartości dodanej opracowane na podstawie światowych tablic przepływów międzygałęziowych umożliwiły oszacowanie zaangażowania w GVCs dwóch pierwszych rodzajów usług.

3. Metoda badania i źródła danych

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem obliczeń dokonanych na podstawie światowych tablic przepływów międzygałęziowych dla lat 2000-2014 pochodzących z bazy *World Input-Output Database*, opublikowanej w listopadzie 2016 r. (WIOD Release 2016)¹. Model przepływów międzygałęziowych dla pojedynczej

¹ Baza zawiera m.in. światowe tablice przepływów międzygałęziowych obejmujące 43 kraje, w tym 28 krajów członkowskich Unii Europejskiej (włączając Chorwację) oraz 15 innych ważnych gospodarek, tj. Australię, Brazylię, Chiny, Indie, Indonezję, Japonię, Kanadę, Koreę Południową, Meksyk, Norwegię, Rosję, Stany Zjednoczone, Szwajcarię, Tajwan i Turcję. Dla każdego kraju uwzględniono 56 działań gospodarki [Timmer i in. 2016].

gospodarki zaadaptowano na potrzeby gospodarki światowej składającej się z wielu krajów. Macierz przepływów wartości dodanej w gospodarce światowej, bazującej na koncepcji wartości dodanej w handlu, można wyrazić wzorem [Stehrer 2012; Foster-McGregor, Stehrer 2013]:

$$\mathbf{VAiT} = \mathbf{vLe},$$

gdzie: \mathbf{VAiT} – macierz (2464×2464) przepływów wartości dodanej w gospodarce światowej; \mathbf{v} – macierz zawierająca na diagonalu współczynniki wartości dodanej wytworzonej w 44 krajach i w 56 działach ich gospodarek; \mathbf{L} – odwrotna macierz (2464×2464) Leontiefa, zawierająca współczynniki pełnej materiałochłonności; \mathbf{e} – macierz (2464×2464) zawierająca na diagonalu wartości eksportu 44 krajów w 56 działach ich gospodarek.

Jeśli przyjąć, że w gospodarce światowej są tylko trzy kraje (1, 2, 3), a w gospodarce każdego z nich tylko jeden sektor, macierz \mathbf{VAiT} będzie mieć następującą postać:

$$\mathbf{VAiT} = \begin{bmatrix} v^1 l^{11} e^{1*} & v^1 l^{12} e^{2*} & v^1 l^{13} e^{3*} \\ v^2 l^{21} e^{1*} & v^2 l^{22} e^{2*} & v^2 l^{23} e^{3*} \\ v^3 l^{31} e^{1*} & v^3 l^{32} e^{2*} & v^3 l^{33} e^{3*} \end{bmatrix}.$$

Kolumny tej macierzy pozwalają wskazać źródło pochodzenia wartości dodanej w eksporcie poszczególnych krajów, wiersze zaś pozwalają określić rozdysponowanie wartości dodanej wytworzonej w danym kraju. Dla przykładu druga kolumna ilustruje, gdzie została wytworzona wartość dodana (w kraju 1, 2 lub 3) znajdująca się w eksporcie kraju 2. Drugi wiersz informuje natomiast, w eksporcie którego kraju (kraj 1, 2 lub 3) znajduje się wartość dodana wytworzona w kraju 2.

Macierz \mathbf{VAiT} pozwala obliczyć wskaźnik udziału danego kraju w globalnych łańcuchach wartości. Dla gospodarki światowej składającej się z trzech krajów i jednego sektora wskaźnik GVC dla kraju 1 można wyrazić wzorem:

$$\text{GVC}^1 = \frac{v^2 l^{21} e^{1*} + v^3 l^{31} e^{1*}}{v^1 l^{11} e^{1*} + v^2 l^{21} e^{1*} + v^3 l^{31} e^{1*}} + \frac{v^1 l^{12} e^{2*} + v^1 l^{13} e^{3*}}{v^1 l^{11} e^{1*} + v^2 l^{21} e^{1*} + v^3 l^{31} e^{1*}}.$$

Wskaźnik ten jest relacją sumy wartości wkładu zagranicznego w eksporcie brutto danego kraju (*Foreign Value Added* – FVA) i wartości dodanej danego kraju, ponownie eksportowanej przez kraje przeznaczenia eksportu (*Indirect Value Added Exports* – DVX), do wartości eksportu brutto danego kraju. Pierwszy ze składników powyższego równania określa charakter powiązań danego kraju w górę/ w tył łańcucha wartości (*upward/backward linkages*), tj. w kierunku dostawców dóbr pośrednich i usług do produkcji. Inaczej mówiąc, powiązania w tył łańcucha wartości pokazują, ile zagranicznej wartości dodanej zawarte jest w eksporcie brutto danego kraju. Drugi ze składników tego równania określa charakter powiązań

w dół/w przód łańcucha wartości (*downward/forward linkages*), tj. w kierunku zagranicznych odbiorców dóbr i usług wykorzystywanych przez nich do produkcji. Inaczej mówiąc, powiązania w przód łańcucha wartości pokazują, ile wartości dodanej wytworzonej w danym kraju jest wykorzystywane przez inne kraje (kraje przeznaczenia eksportu) w produkcji dóbr i usług eksportowanych następnie na rynki zagraniczne.

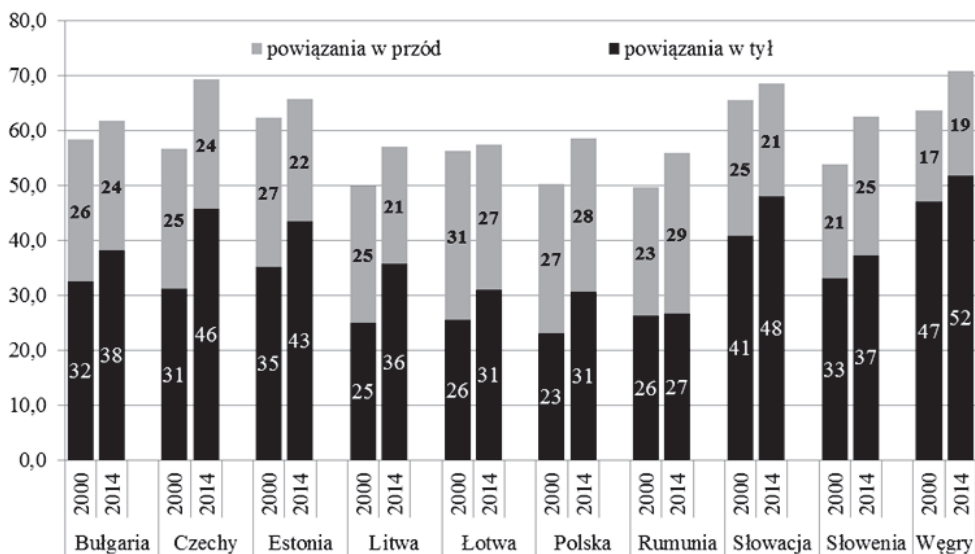
Uwzględniając istnienie działów gospodarki, przez analogię do powyższego opisu można wskazać, w jakim stopniu poszczególne kraje uczestniczą w globalnych łańcuchach wartości dzięki handlowi usługami. Innymi słowy, można określić, ile zagranicznej wartości dodanej zawartej w usługach znalazło się w eksporcie danego kraju (powiązania w tył łańcucha) oraz ile krajowej wartości dodanej zawartej w usługach znalazło się ponownie w eksporcie innych krajów (powiązania w przód łańcucha).

4. Wyniki badania

4.1. Wskaźniki udziału w globalnych łańcuchach wartości

Wśród krajów EŚW najbardziej w globalny system produkcji i handlu w 2014 r. były zaangażowane kraje Europy Środkowej, a szczególnie Czechy, Węgry i Słowacja (rys. 2). W 2014 r. wskaźnik udziału w globalnych łańcuchach wartości oscylował w tych krajach wokół 70%. Oznaczało to, że aż 70% eksportu dóbr i usług tych krajów było przedmiotem handlu w ramach GVCs. W Słowenii i Polsce wskaźnik ten był niższy i wyniósł odpowiednio 63% i 59%. Najniższy wskaźnik GVC odnotowano natomiast w Rumunii (56%), a także na Litwie i Łotwie (odpowiednio 57% i 58%). Relatywnie silnie w globalne łańcuchy wartości była także zaangażowana gospodarka Estonii (66%) oraz Bułgarii (62%).

Różnice w poziomie zaangażowania poszczególnych EŚW w GVCs można tłumaczyć następująco. Najbardziej w GVCs włączyły się kraje o relatywnie niedużych gospodarkach. Są one generalnie bardziej uzależnione od importu niż kraje duże [Vlcková 2015]. W eksporcie większości tych krajów dominowały dobra. Ich produkcja jest bardziej podatna na rozczłonkowanie na poszczególne jej etapy niż świadczenie usług. Jak pokazał przypadek Litwy i Łotwy, samo bycie małą gospodarką nie jest wystarczającym warunkiem do zaangażowania się kraju w GVCs. Istotnym czynnikiem był także napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Kraje Europy Środkowej (Czechy, Polska, Słowacja, Słowenia i Węgry) aktywnie włączyły się od lat 90. XXI wieku w proces fragmentacji produkcji. Kraje te były miejscem lokowania przedsięwzięć inwestycyjnych (głównie z krajów UE), mających na celu przede wszystkim poprawę efektywności działania poprzez minimalizację kosztów produkcji (*efficiency-seeking investment*) [Cieślak, Biegańska, Środa-

Rys. 2. Udział usług w eksporcie brutto krajów Europy Środkowej i Wschodniej

Źródło: opracowanie własne na podstawie WIOD Release 2016.

-Murawska 2016, s. 475]. W mniejszym stopniu w krajach EŚW inwestowały także koncerny azjatyckie i amerykańskie².

Głównymi odbiorcami inwestycji zagranicznych w krajach Europy Środkowej były przede wszystkim pracochłonne gałęzie przemysłu przetwórczego (nazywane często również gałęziami, w których wytwarzane są produkty średniowysokiej i wysokiej techniki), m.in. produkcja sprzętu transportowego oraz niektórych maszyn i urządzeń mechanicznych oraz elektrycznych [Soós 2015]. W procesie fragmentacji aktywnie uczestniczyła także Polska, jednakże ze względu na większe rozmiary gospodarki w porównaniu z pozostałymi państwami regionu, a tym samym większy rynek wewnętrzny i mniejsze znaczenie handlu zagranicznego w gospodarce, wskaźniki GVC były niższe niż w pozostałych krajach Europy Środkowej [Grodzicki 2014].

W latach 2000-2014 we wszystkich krajach EŚW zwiększył się udział zagranicznej wartości dodanej w ich eksporcie brutto. Największy wzrost odnotowano w Czechach (o blisko 15 pkt proc.), na Litwie (o blisko 11 pkt proc.), w Estonii, Polsce i na Słowacji (około 7-8 pkt proc.). Oznaczało to, że kraje EŚW umocniły swoje powiązania w tył łańcucha wartości, a więc przesunęły się w kierunku fazy pro-

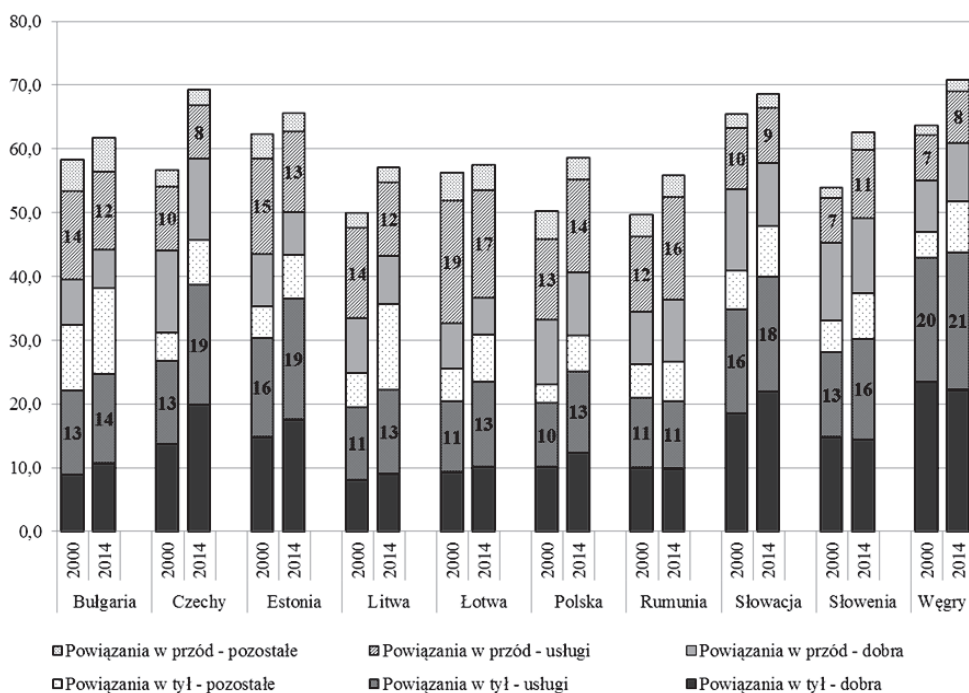
² W przeciwieństwie do koncernów europejskich nie wynikały one raczej z korzyści związanych z fragmentacją produkcji, lecz były klasycznym przykładem inwestycji dokonywanych w celu ominięcia przeszkód celnych i utrzymania rynku wcześniej obsługiwanego poprzez eksport (*tariff jumping investment*) [Kaliszuk 2016].

dukcyjnej na krzywej uśmiechu. W największym stopniu w tej fazie zaangażowane były Czechy, Słowacja, Słowenia i Węgry. Kraje te uzyskiwały zatem relatywnie najmniejsze korzyści z uczestnictwa w GVCs.

W badanym okresie powiązania w przód łańcucha wartości umocniły natomiast tylko cztery kraje. Najbardziej udział eksportu krajowej wartości dodanej w eksporcie innych krajów do eksportu brutto danego kraju zwiększył się w Rumunii (o blisko 6 pkt proc.) i w Słowenii (o ponad 4 pkt proc.).

4.2. Znaczenie usług w globalnych łańcuchach wartości

W latach 2000-2014 zwiększyło się zaangażowanie większości krajów EŚW w globalnych łańcuchach wartości poprzez eksport usług. W 2014 r. usługi uczestniczące w globalnych łańcuchach wartości stanowiły około ¼ eksportu brutto większości krajów EŚW. Nieco większe znaczenie usługi miały tylko w Estonii, na Łotwie i Węgrzech, gdzie stanowiły około 30% ich eksportu brutto.

Rys. 3. Usługi będące przedmiotem handlu w ramach globalnych łańcuchów wartości krajów EŚW, w % ich eksportu brutto

Źródło: opracowanie własne na podstawie WIOD Release 2016.

Z wyjątkiem Łotwy w pozostałych krajach EŚW przeważały usługi pochodzące z zagranicy. Szczególnie duże znaczenie miały one w czterech krajach Europy Środ-

Tabela 1. Udział poszczególnych grup usług w globalnych łańcuchach wartości krajów EŚW

Grupa towarów	Bulgaria	Czechy	Estonia	Litwa	Łotwa	Polska	Rumunia	Słowacja	Słowenia	Węgry
Powiązania w tył łańcucha wartości										
Budownictwo	0,5	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,6	0,5	0,6
Usługi transportowe i telekomunikacyjne	3,5	3,4	4,6	3,4	3,5	2,6	2,2	3,2	3,1	3,9
Usługi biznesowe	3,6	5,2	4,7	2,7	3,2	3,4	2,9	4,7	4,3	6,2
Niehandlowe usługi rynkowe	4,7	7,0	6,6	5,1	4,5	4,5	3,8	7,1	5,4	7,3
Usługi nierynkowe	1,9	2,7	2,5	1,6	1,8	1,8	1,4	2,4	2,5	3,6
Powiązania w tył poprzez usługi	14,2	18,8	18,9	13,1	13,4	12,6	10,6	18,0	15,8	21,6
Ogółem powiązania w tył	38,3	45,6	43,2	35,7	31,0	30,6	26,6	48,0	37,5	51,9
Powiązania w przód łańcucha wartości										
Budownictwo	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,8	1,0	0,6	0,6	0,1
Usługi transportowe i telekomunikacyjne	2,6	1,9	4,7	5,6	6,7	2,8	4,1	2,0	2,9	2,0
Usługi biznesowe	3,4	2,4	2,5	1,2	3,5	3,0	4,6	2,0	2,9	2,4
Niehandlowe usługi rynkowe	4,9	3,1	3,4	4,1	4,9	6,9	4,6	3,3	3,2	2,3
Usługi nierynkowe	1,0	0,7	1,5	0,4	1,2	0,9	1,8	0,8	1,1	1,2
Powiązania w przód poprzez usługi	12,4	8,5	12,4	11,6	16,7	14,4	16,1	8,7	10,7	8,0
Ogółem powiązania w przód	23,7	23,8	22,1	21,4	26,5	27,9	29,3	20,7	25,2	19,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie WIOD Release 2016.

kowej, tj. Czechach, na Słowacji, w Słowenii i na Węgrzech. Na Węgrzech usługi zagraniczne będące przedmiotem handlu w ramach GVCs stanowiły w 2014 r. aż blisko 22% eksportu brutto tego kraju. W Czechach, na Słowacji i w Słowenii udział ten oscylował w granicach 15-18%. Najważniejsze znaczenie miały niepodlegające wymianie usługi rynkowe (m.in. handel hurtowy i detaliczny, obsługa rynku nieruchomości, handel pojazdami samochodowymi), usługi biznesowe (m.in. działalność finansowa, usługi prawne, rachunkowe, oprogramowania i informatyczne), usługi transportowe i telekomunikacyjne (m.in. transport lądowy i magazynowanie), a także usługi nierynkowe (m.in. administracyjna obsługa biur) – tab. 1. Stölinger [2017, s. 9] zauważa, że większość ww. usług cechuje niski stopień uczestnictwa w wymianie handlowej w sposób bezpośredni (np. poprzez transgraniczne świadczenie usług). Eksport tych usług miał głównie charakter pośredni, tj. usługi były częścią wyrobów eksportowanych przez te kraje. Innymi słowy, wyroby przemysłowe eksportowane przez kraje Europy Środkowej (bez Polski) były nośnikiem przede wszystkim usług pochodzących z zagranicy. Czechy, Słowacja, Słowenia i Węgry miały natomiast słabe powiązania w dół łańcucha wartości przez eksport usług. Usługi, które były przedmiotem ponownego eksportu przez inne kraje (jako część dóbr), stanowiły mniej niż 10% eksportu brutto tych czterech krajów. Taką sytuację

można ocenić jako niekorzystną z punktu widzenia bilansu uczestnictwa kraju w globalnych łańcuchach wartości [Olczyk, Kordalska 2017]. Pożądane jest bowiem, aby wyroby przetwórstwa przemysłowego były w większym stopniu nośnikami za granicę usług krajowych, a nie zagranicznych.

Relatywnie wysoki udział usług zagranicznych (19%) odnotowano w 2014 r. również w eksporcie brutto Estonii. W porównaniu z krajami Europy Środkowej Estonia miała jednak poprzez eksport usług relatywnie silne powiązania w dół łańcucha wartości. Udział usług zagranicznych w eksporcie brutto pozostałych krajów EŚW nie przekraczał 14%. W eksporcie brutto tych krajów, podobnie jak w eksporcie Estonii, notowano relatywnie wysoki udział usług, które były ponownie eksportowane przez inne kraje. W 2014 r. takie usługi stanowiły ponad 15% eksportu brutto Łotwy i Rumunii i blisko 15% Polski. Największe znaczenie w tych krajach miały niehandlowe usługi rynkowe (m.in. handel hurtowy i detaliczny), usługi biznesowe (m.in. usługi prawne i rachunkowe, finansowe oraz usługi oprogramowania i informatyczne), a w przypadku Łotwy i Rumunii także usługi transportowe i telekomunikacyjne (tab. 1). Usługi wykazujące powiązania w dół łańcucha wartości miały ponaddziesięcioprocentowy udział w eksporcie Bułgarii, Estonii, Litwy i Słowenii. Najsilniejsze powiązania w dół łańcucha wartości w tych krajach wykazywały niehandlowe usługi rynkowe (m.in. handel hurtowy i detaliczny oraz obsługa rynku nieruchomości), usługi biznesowe (m.in. działalność finansowa – z wyjątkiem Litwy, usługi oprogramowania i informatyczne – w Bułgarii i Estonii, oraz usługi prawne i rachunkowe – z wyjątkiem Bułgarii), a w przypadku Bułgarii, Estonii i Litwy także usługi transportowe i telekomunikacyjne.

5. Zakończenie

Statystyki w kategoriach wartości dodanej pozwoliły ocenić, jakie było rzeczywiste znaczenie usług w globalnych łańcuchach wartości krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W eksporcie krajów EŚW najbardziej zintegrowanych z gospodarką światową, tj. Czech, Słowacji, Słowenii i Węgier, duży udział miały zagraniczne usługi. Oznacza to, że specjalizacja tych krajów w proeksportowej produkcji dóbr (faza produkcyjna według krzywej uśmiechu) była możliwa nie tylko dzięki zagranicznej wartości dodanej zawartej w dobrach, ale również w usługach. Powiązania tych czterech krajów EŚW w przód łańcucha wartości były natomiast słabe. Usługi pochodzące z tych krajów w relatywnie niewielkim stopniu były zawarte w eksporcie innych krajów.

Pozostałe kraje EŚW, mniej zaangażowane w GVCs, wykazywały w odniesieniu do usług silniejsze powiązania w przód łańcucha wartości. Oznaczało to, że wartość dodana zawarta w usługach pochodzących z tych krajów częściej znajdowała się w eksporcie innych krajów. Wszystkie sześć pozostałych krajów EŚW, tj. Bułgaria, kraje bałtyckie, Polska i Rumunia, wykazywały powiązania w przód łańcucha wartości głównie poprzez eksport niehandlowych usług rynkowych oraz usług bizne-

sowych (z wyjątkiem Litwy), a kraje bałtyckie oraz Rumunia także poprzez eksport usług transportowych i telekomunikacyjnych.

Rozwój działalności usługowej jest jednym ze sposobów poprawy korzyści osiąganych z uczestnictwa w GVCs, gdyż świadczenie usług, zgodnie z krzywą uśmiechu, wiąże się z powstawaniem większej wartości dodanej niż wytwarzanie dóbr. Usługi powstają bowiem głównie w początkowej i końcowej fazie łańcucha wartości, gdzie generowane jest najwięcej wartości dodanej.

Literatura

- Baldwin R., 2012, *Global supply chains: Why they emerged, why they matter, and where they are going*, CEPR Discussion Papers, no. 9103.
- Cieślak E., Biegańska J., Środa-Murawska S., 2016, *The Intensification of Foreign Trade in Post-Socialist Countries and Their Role in Global Value Chains*, Acta Oeconomica, vol. 66(3), s. 465-487.
- Foster-McGregor N., Stehrer R., 2013, *Value added content of trade: A comprehensive approach*, Economics Letters, vol. 120, s. 354-357.
- Grodzicki M.J., 2014, *Global Value Chain and Competitiveness of V4 Economies*, [w:] D. Kiendl-Wendner, K. Wach (red.), *International Competitiveness in Visegrad Countries: Macro and Micro Perspectives*, Fachhochschule Joanneum, Graz.
- Kaliszuk E., 2016, *Chinese and South Korean investment in Poland: A comparative study*, Transnational Corporations Review, vol. 8(1), s. 60-78.
- Kuźnar A., 2014, *Wartość dodana w międzynarodowym handlu usługami*, [w:] A. Budnikowski, A. Kuźnar (red.), *Nowe procesy w gospodarce światowej. Wnioski dla Polski*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Low P., 2013, *The role of services in global value chains*, Real Sector Working Paper, Fung Global Institute.
- Miroudot S., Cadestin C., 2017, *Services In Global Value Chains: From Inputs to Value-Creating Activities*, OECD Trade Policy Papers, No. 197, OECD Publishing, Paris.
- Nessel K., 2015, *Internacjonalizacja usług z perspektywy globalnych łańcuchów wartości: co mówią liczby?*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 226, s. 95-108.
- OECD, 2013, *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains*, OECD Publishing.
- Olczyk M., Kordalska A., 2017, *Gross exports versus value-added exports: determinants and policy implications for manufacturing sectors in selected CEE countries*, Eastern European Economics, vol. 55(1), s. 91-109.
- Soós K.A., 2015, *Geographical and Sectorial Concentration in Czech, Hungarian and Slovak Exports*, Discussion Papers, No. 48, Economic and Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics.
- Stehrer R., 2012, *Trade in Value Added and the Valued Added in Trade*, wiiw Working Papers, nr 81, The Vienna Institute for International Economic Studies.
- Stöllinger R., 2017, *Tradability of Output and the Current Account: An Empirical Investigation for Europe*, wiiw Working Papers, nr 134, The Vienna Institute for International Economic Studies.
- Timmer M.P., Los B., Stehrer R., de Vries G.J., 2016, *An Anatomy of the Global Trade Slowdown based on the WIOD 2016 Release*, GGDC Research Memorandum GD-162, Groningen Growth and Development Centre, University of Groningen.

- Vlčková J. (ed.), 2015, *How to Benefit from Global Value Chains: Implications for the V4 countries*, Nakladatelství Oeconomica VŠE, Praha.
- World Bank, 2017, *Global Value Chain Development Report: Measuring and Analyzing the Impact of GVCs on Economic Development*, World Bank, Washington.